

Fransborg - från smedboställe till bostadsrättsförening

av Lars Gustafsson j:r

Namnet Fransborg uppträder första gången 1861, då häradsdomare Frans Sporrang arrenderar området av gästgivare Carl Wahlströms änka Christina Ulrika. Platsen var emellertid bebyggd långt tidigare, men gick då under andra namn. I husförhörlängderna från 1750-talets mitt och till 1860-talets början betecknas bebyggelsen omväxlande som Barkarby backen, Barkarby backstuga och Barkarby ägor.

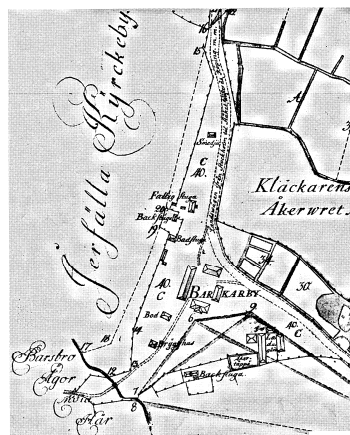
En granskning av längderna 1756-79 visar att år 1756, då längden upprättas, bor här åtminstone tre hushåll med sammanlagt 10 à 15 personer, bl a skomakaren Eric Falberg och sockenskräddaren Mellberg. Troligen bor också en smed här, ty på en karta från 1768 finns på området en smedja. På samma karta redovisas en backstuga och två mindre stugor. Dessutom ligger här socknens fattigstuga, uppförd 1754-55, men flyttad till en plats omedelbart norr om Järfälla kyrka 1834. Avståndet från Barkarby gästgivaregårds norra gavel till nyssnämnda grupp av stugor är ca 50 meter och till smedjan ca 130 meter.

Av husförhörlängdens tillkommande noteringar (efter 1756 och fram till 1779) att döma, bibehåller platsen karaktären av backstugubebyggelse med stort inslag av inhyses personer (en hel del änkor och barn).

Eftersom husförhörlängder saknas 1780-1803 och mantalslängder inte ger tillräckligt detaljerad information, vet vi inte exakt vilka som då bor här. En genomgång av övriga kyrkböcker om födelser, giftermål och död ger sporadiska glimtar av persongalleriet. Det bekräftar karaktären av backstugubebyggelse med hantverkare, tjänstefolk och inhyses personer som boende.

Inte heller från 1804 och de första 15-tal åren fram emot 1820 är det, trots att husförhörlängder nu finns, speciellt lätt att mera preciserat totalt följa befolkningen på platsen. Det beror i huvudsak på alltför otydliga och ofullständiga noteringar framför allt om flyttningar. Det bestående intrycket från denna tid är emellertid, att omflyttningen är livlig och boendetiderna därför i de flesta fall mycket korta.

Även för perioden 1820-60 gäller i de flesta fall korta boendetider här på platsen, men till följd av bättre registrering är det nu lättare att följa personerna. Alltför är det emellertid hantverkare, tjänstefolk och inhyses folk som bebod platsen.

Sträckning är nuvarande Häradsvägen. Brf Fransborg sträcker sig ungefär från "Badstuga" till siffran 15. - Av de 4 byggnaderna vid Barkarby torg finns den västliga (gästgivaregården) och den sydliga (tingshuset) ännu kvar.

För att ge en mera konkret bild av boendekategorierna under åren 1810-60, så låt mig i det följande exemplifiera.

Omkring 1810 bor här några år rättaren Petter Melberg med hustrun Ulrica Ericsson, tre döttrar och två söner. Han är född i Skå 1762 och hustrun i Spånga 1769. Alla fem barnen är födda i Järfälla mellan 1799 och 1809. Familjen kommer flyttande till Barkarby från Veddesta efter att tidigare ha bott på torpet Sjögärdet söder om Säbysjön. Petter Melberg hade tidigare varit dragon.

Under 1810- och 20-talen bor här bl a i en följd tre gardister Anders Flink, Johan Eric Fredricsson och C W Wibom, den sistnämnde med hustrun Anna Greta Blomquist och dottern Sofia Wilhelmina.

Från brandförsäkringshandlingar 1831 vet vi att här då finns ett boningshus av timmer, reveterat dels med bruk, dels med tegel, täckt dels med spån, dels med bräder samt ett uthus av timmer indelat i två stall, ett vagnhus och ett lider, täckt dels med bräder, dels med halm. Av handlingarna framgår också att socknens fattigstuga, som då ännu står kvar här, är av timmer och täckt med näver och torv.

I slutet av 1820-talet kommer sockensmeden Per Sjögren hit med sin familj, som består av hustrun Maja Stina Danielsdotter, barnen Fredrik och Carolina Charlotta samt hustruns mor, änkan Maja Stina Andersdotter. Familjen har helt sina rötter inom häradet, ty smeden själv är född i Sollentuna 1768, hustrun i Järfälla 1787 och hustruns mor i Spånga 1759. De båda barnen är födda i

Järfälla 1811 respektive 1823. Svärmodern dör 1829. Hon skrivs i dödboken som fattighjon. Dottern Carolina Charlotta dör av slag 1830 och Per Sjögren slutligen dör 1835. Sonen bor, av notiser i husförhörlängden att döma, vid själva gästgivarregården 1837-40.

Sjögrens efterträdare som sockensmed blir Carl Lindgren som flyttar in 1835. Han är född 1797 i Bromma, men kommer närmast från Sollentuna och gifter sig i slutet av året med Ulrica Carlsdotter, född 1802 i Sollentuna och inflyttad från Ed i samband med giftermålet, således också i detta fall en familj från häradet.

Åren 1837-38 finns smeden Gustaf Nordström här med hustrun Ulrica Backman. De kommer närmast från Säby gård, där mannen också är smed. I början av 1840-talet kommer sockensmeden Sjögrens son Fredrik tillbaka hit som sockenskomakare och bor här några år. Samtidigt står ett par lärlingar som boende här, ovisst om de är lärlingar till smeden eller skomakaren. Fredrik Sjögrens mor Maja Stina Danielsdotter bor kvar här till sin död 1853. Uttrycket "bo" får i detta fall tas med reservation eller i varje fall preciseras till "vara skriven", ty i den sista husförhörlängd där hon förekommer är noterat "vistas inte i socknen men har icke uttagit Bet. (=Betyg) utan nyttjar salighetsmedlen här". Det torde betyda att hon brukar gå till nattvarden i Järfälla. I dödboken ges förklaringen, ty där är noterat, att hon avlidit och begravts i Färentuna.

Under några år vid 1840-talets mitt bor här också Erik Nilsson och hans hustru Anna Sofia Sporrong, äldre syster till Frans Sporrong. Erik Nilsson kommer från Stockholm till Järfälla och Barsbro gård 1830. Han gifter sig där 1831 med Anna Sofia Sporrong, änka efter bonden Jan Andersson på Barsbro, och brukar sedan Barsbro till 1830-talets slut och därefter Kalvshälla till 1840-talets mitt. Han är kyrkvård 1841-44. Familjen flyttar i slutet av 1840-talet till Veddesta kvarn, där Erik Nilsson blir mjölnare. Under tiden på Fransborg skrivs han som arbetskarl.

I början av 1850-talet flyttar gårdsskräddaren Arnt Pederson Löfsgården in till Fransborg med hustrun Maria Sofia Albrektsdotter och fyra barn. Familjen bor kvar här till 1857, då den flyttar ut till Spånga.

De sista boende på Fransborg innan Frans Sporrong flyttar in 1861 är arbetskarlen Per Larsson, född 1810, och hans hustru Maja Greta Risberg, född 1817, med tre barn, alla födda i Järfälla mellan 1848 och 1857, samt artilleristhustrun Brita Christina Olsdotter, född 1838, gift med artilleristen Per Olsson 1859 och deras dotter Christina Vilhelmina, född samma år.

Som jag inledningsvis nämnde flyttar häradsdomare Frans Sporrong till Fransborg våren 1861. Det är uppenbarligen han som gett det nya namnet åt bebyggelsen. Enligt ett upplåtelsebrev daterat den 11 mars 1861 av Christina Ulrika Wahlström, änka efter gästgivare Carl Wahlström, så upplåts därigenom platsen till Frans Sporrong med besittningsrätt i 25 år. Platsen benämns i upplåtelsebrevet som "den på Barkarby ägor avstängda s.k. Smedjetomten". Det framgår vidare av brevet att

Frans Sporrong köpt den stuga som då finns på platsen. Han får också uppföra de uthus som han anser erforderliga.

Hit flyttar således Frans Sporrong med sin hustru Maria Charlotta Jansdotter. De kommer närmast från Lilla Björkeby, som Sporrong arrenderat och bebott endast i ett par år. Makarna Sporrong är vid inflyttningen till Fransborg, han 63 år och hon 65 år. Frans Sporrong är då fortfarande kyrkvård, nämndeman och häradsdomare. Han har under lång tid varit en av de mera framträdande kommunalmännen i Järfälla ur bondeklassens led.

Frans Sporrong är född på Veddesta 1798, där hans far Per Sporrong då är arrendator till 1820-talets slut, då sonen Frans tar över faderns arrende. Per Sporrong bor kvar på Veddesta till sin död 1836. Frans Sporrong efterträder även sin far som kyrkvård och nämndeman. Fadern har också varit häradsdomare, vilket sonen även blir så småningom. Med ett par års avbrott är Frans Sporrong kyrkvård och därmed ledamot av kyrko- och skolrådet till 1875. Han är nämndeman och häradsdomare till 1863. Sistnämnda år blir han också kyrkvaktare och orgeltrampare och är så till sin död 1876.

När kyrkoråd skall väljas 1875 påyrkas i kyrkorådet att Frans Sporrong skall ersättas som kyrkvård på grund av sin höga ålder (77 år). Vid kyrkostämman den 14 november 1875 beslutas också att ny kyrkvård skall tillsättas "i den åldrige Sporrongs ställe, emedan han hör illa och en kyrkvård skall vara bofast man". Denna något förbryllande formulering om att en kyrkvård skall vara bofast skulle ju närmast tyda på att Sporrong inte är det. Han hade dock bott på Fransborg i 15 år! Det går tyvärr inte att av tillgängliga källor utröna vad som kan ha legat bakom protokollets uttryckssätt. Protokollet är formulerat av ordföranden, den då nytillträdde kyrkoherde Johan Henrik Robbert. - Nämns kan i sammanhanget att man redan 1867 försökte få Sporrong ersatt som kyrkvård i samband med att han då blev kyrkvaktare. Eftersom det emellertid var svårt att få någon annan som kyrkvård resignerar kyrkostämman och låter Sporrong vara kvar (kyrkestämmoprotokoll 15/121867 § 4). Det dröjer så

ledes åtta år innan det går att få en ny kyrkvärd! Den nye blir gästgivare J E Andersson i Barkarby.

Vid tiden för Frans Sporrongs avsked som kyrkvärd hade han levt som änklings i nära tio år. Hans hustru, Maria Charlotta Jansdotter avlider nämligen den 24 oktober 1866. Under hustruns sista sjukdomstid kommer dotterdottern Charlotta Matilda Hagberg in från Spånga och hjälper familjen. Hon skrivs som piga och är då 16 år. Men avlider själv elva dagar före sin mormor. Genom två dödsfall blir Frans Sporrong ensam kvar på Fransborg.

Av bouppteckningen efter hans hustru, som sker den 4 januari 1867 och förrättas av bonden och nämndemannen C F Carlsson i Tomteberga och skolläraren vid Hjulsta skola i Spånga C J F Stålhös, framgår att tillgångarna var 315:25 riksdaler riksmünt. Mot vanligheten redovisas inga kostnader för begravning och bouppteckning. Några skulder finns inte heller uppförda. Tillgångarna är upptagna under fyra huvudrubriker. Guld och silver 146:24 riksdaler, Metallsaker 40 riksdaler, Möbler och träsaker 36:50 riksdaler samt Sänglinne och gångkläder 92:50 riksdaler. Bland de enskilda posterna märks tre guldringar och ett par örhängen av guld för 20 riksdaler och ett dussin refflade matskedar av silver för 72 riksdaler. Bland husgeråden finns tre kaffepannor, våffeljärn, munkpanna och pannkakslagg. Möblemanget består av tre bord, fyra stolar, en dragkista, en säng och en soffa. Två speglar och ett väggur finns också, liksom spinnrock och ett par vävstolar.

Som arvingar upptas, förutom änkemannen, sonen Frans August och dottern Eva Mathilda, som alla var närvarande.

I oktober 1868 flyttar dottern Eva Mathilda och hennes make Carl Ludvig Hagberg in från Spånga. Båda är då i 40-årsåldern. Hagberg, som tidigare arrenderat Grimsta gård i Spånga, Barsbro och Äggelunda gårdar i Järfälla, blir nu hemspektare. Familjen består i övrigt av tre söner och ett fosterbarn (en systerson som i späda ålder blivit föräldralös).

Carl Ludvig Hagberg, som föddes i Järfälla på Riddersvik, där hans far är trädgårdsmästare, blir kort efter bosättningen på Fransborg fjärdingsman. - Det är emellertid alltför Frans Sporrong som innehar arrendet av Fransborg, vilket bekräftas av en notering vid vintertinget 1871, då Barkarbys nye ägare, gästgivare J A Berggren, förlänger 1861 års kontrakt på ytterligare 15 år. Detta är något underligt, ty kontraktet av den 11 mars 1861 är uttryckligen på 25 år och skall således löpa ut först 1886. Nu 1871, har det ju gått endast tio år av kontraktstiden. Måhända skall förlängningen endast ses som en ny gårdsägares konfirmation av tidigare avtal. Frans Sporrong avlider emellertid den 21

mars 1876 och hinner alltså inte fullborda kontraktstiden.

Bouppteckningen efter honom sker den 19 april 1876. Också nu är skolläraren Stålhös i Spånga bouppteckningsman men denna gång tillsammans med gästgivaren J E Andersson i Barkarby samt klockaren, organisten och skolläraren C A Hahnqvist i Järfälla. Tillgångarna uppgår till 562:50 riksdaler riksmünt och skulderna till 240 riksdaler, fördelade på begravningskostnader 170, bouppteckningsarvode 5 och skuld till C A Hahnqvist 65 riksdaler. De största enskilda posterna bland tillgångarna är en "stugubyggnad" och en "gammal ladugård". De värderas till 230 respektive 100 riksdaler. Stugan är alltså den som Frans Sporrong köpte vid tillträdet 1861 och uppenbarligen uppförde han sedan en ladugård, vilket han enligt kontraktet 1861 hade rätt till. Möblerna består av säng, två bord, byrå, nattkommod, två skåp och väggur. Bland småtillhörigheterna märks en guldring och två örhängen, troligen kvar efter hans hustru, vidare ett silverfickur, en rakspegel med rakdon, två silverbeslagna sjöskumspipor och en piphylla.

Redan innan Frans Sporrong avlider 1876 hade den hagbergska familjen drabbats av ett dödsbud genom att sonen Carl August i juli 1875 drunknar i Säbysjön, 21 år gammal. - Under 1880-talet sker flera förändringar i familjen. Sonen Frans Ludvig flyttar ut till Stockholm 1882, Carl Ludvig Hagberg avlider den 29 december 1884 och systersonen (fosterbarnet) flyttar till Uppsala 1885.

I bouppteckningen efter Carl Ludvig Hagberg, som sker den 19 mars 1885 och förrättas av förre skolläraren Stålhös och gästgivare J E Andersson, redovisas tillgångar på 689 kronor och skulder på 305 kronor (begravningskostnader 125 kronor och skuld till Spånga kommunalkassa 180 kronor). Bland tillgångarna finns en fordran på sonen Axel Edvard på 500 kronor. De övriga 189 kronorna fördelas på Silver och koppar 15:50, Malm, järn och bleck 11:50, Linnesak 72:50, Möbler och husgeråd 41:- och Gångkläder 49 kronor. Möblemanget består av en utdragssäng, två enmansängar, en järnsäng, en skänk, två byråer, sex stolar, tre speglar och ett väggur. Arvingar är förutom änkan Eva Mathilda Hagberg, född Sporrong, sönerna Frans Ludvig och Axel Edvard, som båda är myndiga.

Den sistnämnde, som nu övertar faderns slakterirörelse, gifter sig 1885 med Hulda Tillman från Hammarby socken. Hon är dotter till slaktaren Carl Tillman och Lovisa Comét. De får fyra barn, varav en son som dör i späda ålder, ett och ett halvt år gammal, och en dotter i 20-årsåldern. - Axel Edvards mor, Eva Mathilda Sporrong lever däremot ända till 1900 och blir 72 år gammal.

Axel Edvard Hagberg blir den som friköper Fransborg från Barkarby. Liksom Frans Sporrang och fadern, Carl Ludvig Hagberg, hade Axel Edvard innehaft nyttjanderätten till Fransborg, sedan 1892 intecknad såsom en säkerhet. I juni 1903 köper han emellertid först den del som tillhör Kyrkbyn för 1800 kronor av och hovrättsnotarien Birger Svenonius och sedan den del som tillhör Barkarby för 2 000 kronor av konsult Carl P Gerrell. Lagfart beviljas på båda delarna den 21 augusti 1903 för Axel Edvard Hagberg.

Till båda köpebreven är fogade köpekontrakt, som innehåller en del intressanta uppgifter.

Som villkor för försäljningen av Barkarbydelen gäller bl a att handelsbod ej får inrättas på tomten och ej heller får öl eller spirituosa säljas. Däremot äger Hagberg rätt att idka handel med slakteriprodukter. Bakgrunden till handelsbodsförbudet är, att det vid denna tid finns ett kontrakt mellan Birger Svenonius, som köpt hela Barkarby (utom Fransborg) och handlanden i gästgivaregården, Alfred Andersson, att handelsbod ej får inrättas på tomtavstyckningarna i Barkarby. Alfred Andersson är son till den siste gästgivaren J E Andersson, och gift med Agnes Andersson, legendarisk affärsidkarska i Barkarby.

I köpekontraktet för Kyrkbydelen finns inskrivet rätten att för all framtid få ha kvar nuvarande byggnader samt rätt att på området "uppföda samtidigt intill 20 fullvuxna grisar utom små". Hagberg åläggs att inom ett år anlägga väg längs södra tomtgränsen och även att senare förlänga vägen ner till landsvägen (= gamla Enköpingsvägen = nuvarande Häradsvägen). Detta innebär att Nämndemansstigens östra del således först anläggs av Axel Edvard Hagberg. Det är den del som upphör som allmän väg genom bebyggelsen 1997-98.

Denne avlider den 10 oktober 1907. Genom ett inbördes testamente den 1 september 1887 skall änkan sitta i orubbat bo och jämväl få all egendom, lös som fast. Det sistnämnda är uppenbarligen i strid med gällande lagregler och vid slutligt arvs-skifte den 12 februari 1910 tillskiftas de båda barnen sina laglotter. De säljer dock omedelbart sina andelar till modern, som således till slut äger hela Fransborg.

Sonen Carl Axel flyttar till Stockholm 1911, där han blir specerihandlare och senare tjänsteman i Slakteriförbundet. År 1913 flyttar Axel Edvards änka Hulda och yngsta barnet Elin, ut till Stockholm och därmed är epoken Sporrang-Hagberg slut på Fransborg.

Den 30 juni 1913 köper slaktarmästaren Axel Ahlsén Fransborg, av Hulda Hagberg för 11 000 kronor. Våren 1914 flyttar Axel Ahlsén in från Stora Frösunda i Solna socken med makan Lilly, sex barn och sin mor. Redan 1927 avlider Axel

Ahlséns mor och sonen Erik, som är slakterilärling och hjälper sin far. Mest hjälp i arbetet har han emellertid av dottern Alice, som tidigt får lära sig slakta.

I en intervju jag hade med henne i juli 1978 berättar hon bl a om arbetet i faderns företag. När familjen kom till Fransborg fanns varken elektricitet eller vatten. Först sedan den elektriska distributionsföreningen startat 1918 fick man lyse. Vatten fick köras i 50-literstunnor från en brunn nära Bällstaån, senare från en brandbrunn vid Enköpingsvägen, nära korsningen med Lagmansvägen. Det var främst nötkreatur, kor såväl som kalvar, som slaktades. De första åren kom lantbrukarna själva till Fransborg med framför allt kalvarna, men senare hämtades djuren på respektive gård och kördes till Fransborg. Det var ofta Alice som fick åka med hästen Doris och hämta dem tidigt om morgnarna. Mest var det gårdarna på Järvafältet som anlätade Ahlséns slakteri, men även Viksjö, Fjällen och Rocksta. Köttet avyttrades i stor utsträckning till firman Konrad Mattsson i Sundbyberg, men en del nötkött såldes även till affärerna i Barkarby. År 1918 byggdes strax norr om bostaden ett mindre hus med en källare helt ned grävd i marken. Här sattes krokar i väggarna, var det styckade köttet hängdes och senare maldes. På platsen hade tidigare stått ett visthus. År 1932 avvecklas slakterirörelsen i och med att Axel Ahlsén avlider. Genom en skifteshandling 1933 övertar änkan Lilly Ahlsén Fransborg. Vid 1930-talets mitt flyttar två av döttrarna ut från Fransborg. Den ena av dem, Märta, hade då sedan omkring 1930 förestått posten i Barkarby, som vid denna tid var inrymd i en av byggnaderna vid Fransborg, den mindre, nordliga. Med hennes flyttning 1935 upphör posten vid Fransborg och flyttar till villan Rosenhill vid nuvarande Kyrkvägen 2.

Under den ahlsénska tiden fungerar under vissa tider på somrarna Fransborg som "hotell och restaurang" för flygarna på Barkarby. Således hyrde P O Herrström och Saunders i slutet av 1910-talet den mindre stugan, där sedan posten var inrymd. Det var alltså de år då PO-Flygkompani hade bas på Barkarby med bl a uppvisnings- och passagerarflyg. Alice körde också med häst och vagn bensin från Barkarby järnvägsstation upp till flygkompaniet. - Från 1926 och till några år in på 30-talet hade också Lilly Ahlsén matservering för flygarna från Ljungbyhed och Malmslätt under deras sommarövningar på Barkarby. Dessutom hyrde några officerare rum i Fransborg liksom hos en del andra familjer i Barkarby.

Kvar på Fransborg är från 1936 enbart Axel Ahlséns änka Lilly och dottern Alice. Efter Lillys död 1951 bor Alice ensam kvar till 1956, då sys-

tern Märta återkommer och bor där till 1962. År 1965 flyttar Alice slutligen från Fransborg, varigenom det permanenta boendet upphör.

År 1964 köper Järfälla HSB-förening (numera HSB Norra Stor-Stockholm) Fransborg av dödsboet efter Lilly Ahlsén för 130 000 kronor. Byggnaderna, som upplåts av HSB för fritidsboende under flera år, förfaller emellertid successivt och i maj 1989 ansöker HSB om rivningslov för de fem byggnader (två bostadshus och tre uthus) som finns vid HSB:s köp. Rivningslov beviljas den 24 augusti 1989 för de två uthusen, som då redan är rivna, men avslås för de tre andra med hänvisning till kulturvärdet. I "Kommunöversikt och markanvändningsplan 1984-2000" hade nämligen området betecknats som kulturhistoriskt värdefull miljö. Våren 1993 inlämnar emellertid HSB en ny rivningsansökan för de tre kvarstående byggnaderna. Ansökan bifalls av byggnadsnämnden den 17 juni 1993 under förutsättning att en kulturhistorisk dokumentation bekostas av HSB. En sådan utförs också i form av ritningar och fotografier.

Den 20 november 1993 deltar nio medlemmar av Järfälla Hembygdsförening i en undersökning av det ursprungliga, större boningshuset. Genom att riva bort ytterpanelen från väggarna kan en del iakttagelser om huset göras. Det står därvid klart, att det ursprungliga huset som Frans Sporrang köper 1861 är tillbyggt, troligen i flera etapper, åt väster med två rum, åt öster med en veranda samt med en övervåning. I en av innerväggarna på tillbyggnaden åt väster finner man Aftonbladet från 1860, vilket *kan* tyda på att *en* tillbyggnad skett ganska snart efter Sporrangs tillträde. Det är däremot inte möjligt att ange i vilken ordning tillbyggnaderna skett eller när. Vi vet dock, genom upplysning från Alice Ahlsén, att huset inte byggts till efter 1913.

Den 14 mars 1994 bränns slutligen de tre kvarvarande byggnaderna ned.

Våren 1996 görs en arkeologisk utredning om Fransborg. Den visar mest lämningar från - arkeologiskt sett - sen tid, i detta fall från 1700- och 1800-talen. I områdets sydligaste del hittas kritpipsfragment, glaserat rödgods, porslin, fajans, glas mm, vilket sannolikt härrör från verksamheten vid den intilliggande Barkarby gästgivaregård. Utredningen föranleder inte någon regelrätt arkeologisk utgrävning.

Den nya bebyggelsen vid Fransborg består av 42 lägenheter i parhus. Organisatoriskt är området en bostadsrättsförening inom HSB med namnet Fransborg. Det första spadtaget tas den 10 juni 1997 och inflyttningen sker under våren och sommaren 1998. Ca 100 personer bor hösten 1998 på Barkarby gästgivaregårds gamla smedjetomt.